

Portrety dzieci w nowelach pozytywistycznych

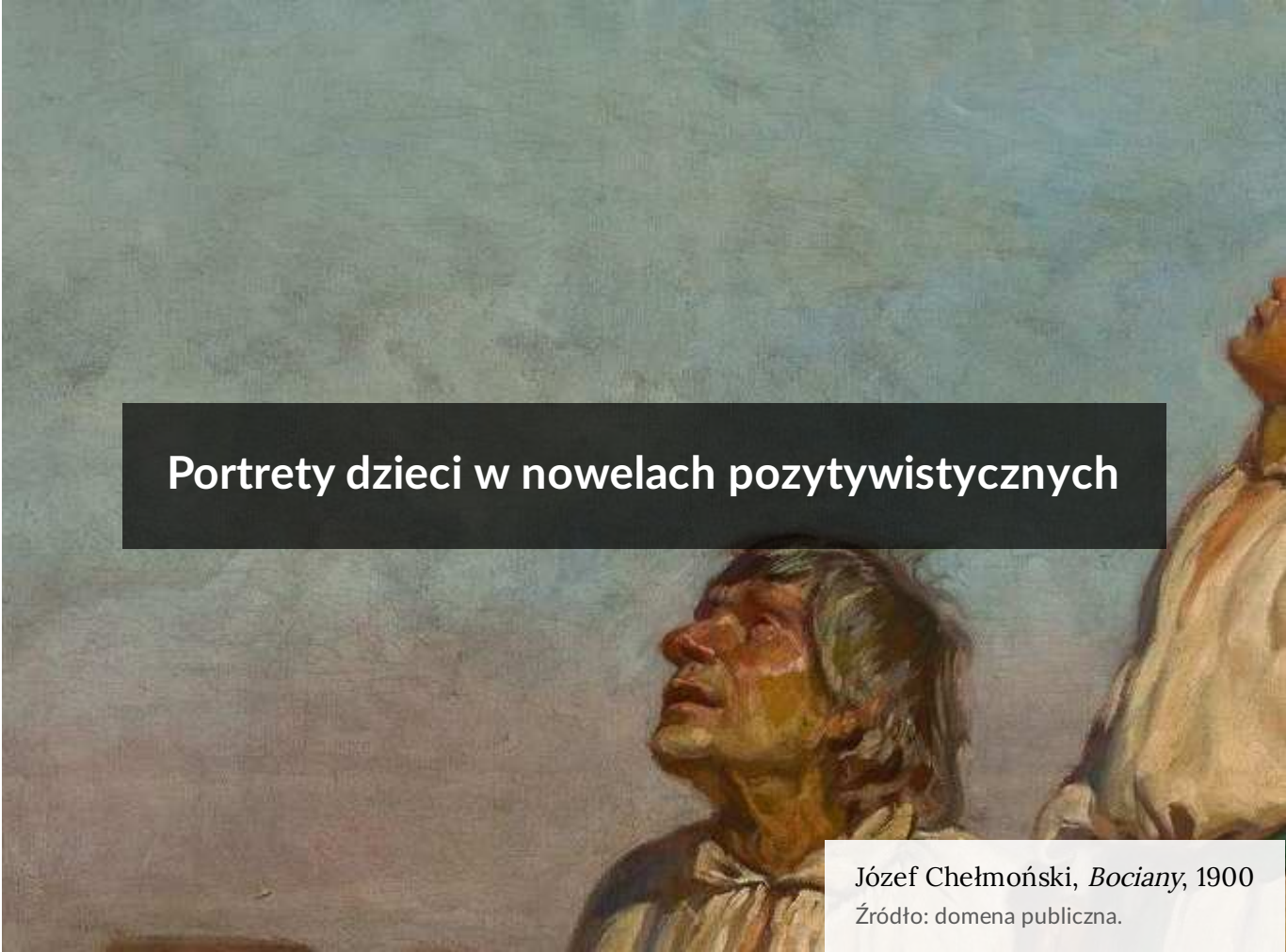
- [Wprowadzenie](#)
- [Przeczytaj](#)
- [Galeria zdjęć interaktywnych](#)
- [Sprawdź się](#)
- [Dla nauczyciela](#)

Bibliografia:

- Źródło: Maria Konopnicka, *Nasza szkapa*, [w:] Maria Konopnicka, *Nowele*, Wrocław 2000, s. 116–117.
-
- Źródło: Bolesław Prus, *Antek*, [w:] *Opowiadania i nowele*, oprac. Tadeusz Żabski, Wrocław 1996, s. 242–243.
- Źródło: Bolesław Prus, *Antek*, [w:] *Opowiadania i nowele*, oprac. Tadeusz Żabski, Wrocław 1996, s. 237–238.
- Źródło: Eliza Orzeszkowa, *Tadeusz*, [w:] tejże, *Opowiadania*, Warszawa 1994, s. 167–168.
- Źródło: Maria Konopnicka, *Nasza szkapa*, [w:] tejże, *Nowele*, Wrocław 2000, s. 143.
- Źródło: Maria Konopnicka, *Nasza szkapa*, [w:] tejże, *Nowele*, Wrocław 2000, s. 146.
- Źródło: Henryk Sienkiewicz, *Janko Muzykant*, [w:] tegoż, *Wybór nowel i opowiadań*, oprac. Tadeusz Bujnicki, Wrocław 1992, s. 167.

- Źródło: Henryk Sienkiewicz, *Janko Muzykant*, [w:] tegoż, *Wybór nowel i opowiadań*, oprac. Tadeusz Bujnicki, Wrocław 1992, s. 167–168.

Portrety dzieci w nowelach pozytywistycznych

Józef Chełmoński, *Bociany*, 1900

Źródło: domena publiczna.

Dzieci długo pozostawały poza kręgiem zainteresowań literatów. Spełniały funkcję tła lub miłej ozdoby dodającej uroku egzystencji dorosłych. Sielankowa wizja dzieciństwa powielana przez wieki była tyle piękna, co nieprawdziwa. Dopiero pozytywiści zdecydowali się opisać rzeczywistość widzianą oczami najmłodszych, czyniąc ich głównymi bohaterami swoich nowel i poruszając problemy, z którymi musiały się borykać dzieci.

Twoje cele

- Rozpoznasz typowe problemy dzieci – bohaterów nowel pozytywistycznych.
- Przeanalizujesz, w jaki sposób pozytywistyczni noweliści ukazywali mentalność dziecka.
- Porównasz malarskie i literackie przedstawienia dzieci w dziełach okresu pozytywizmu.
- Zestawisz losy Janka Muzykanta z noweli Henryka Sienkiewicza z dziejami Orcia z *Nie-boskiej komedii* Zygmunta Krasińskiego.

Przeczytaj

Pozytywiści przed wyzwaniem swojej epoki

Po klęsce powstania styczniowego w 1864 roku pozytywiści trzeźwo ocenili rzeczywistość i oddali się pracy, działalności gospodarczej i oświatowej. Szczególnym powodzeniem wśród autorów i czytelników cieszyły się nowele, utwory o niewielkich rozmiarach, prostej i przejrzystej fabule oraz wyraźnie zarysowanych bohaterach. Ukazywały życie najuboższych warstw społecznych, ludzi skrzywdzonych przez los, a także smutną egzystencję dzieci pochodzących z różnych środowisk. Wpływało to z obowiązku zajmowania się zaniedbanymi grupami społecznymi, jak też realizacji najważniejszych założeń epoki, pracy organicznej i pracy u podstaw.

Dzieci pozostawione bez opieki

Józef Chełmoński, *Wiosna – Potok* (1902).

Źródło: domena publiczna.

Nowele pozytywistyczne ukazywały trudne życie prostych ludzi. W zamkniętych przestrzeniach czynszowych mieszkań i wiejskich podwórek rozgrywały się dziecięce dramaty. Bezbronego małego człowieka łatwo skrzywdzić, pisarze zwracają

szczegól­n­u w­ag­ę na to, że nikt nie staje w jego obronie. Pokazuj­u to losy Janka Muzykanta, Antka, Jami­o­ła. Szczeg­o­lnie przejmuj­acy jest los dzieci nie­sz­lubnych czy sierot traktowanych z lekcew­az­eniem, wystraszo­nych i osamotnionych. W XIX-wiecznej wsi dziecko nie by­ło traktowane jak cz­łowiek, z jego z­o­żo­n­u osobowo­sci­u i godno­sci­u. Świadczy o tym przejmuj­aca scena z noweli Boles­ława Prusa *Antek*: „ Umar­ła dziewczucha – to trudno. Wida­ć ju­ż tak by­ło przeznaczone. Albo­ż to jedno dziecko co rok we wsi umiera, a przecie­ż zawsze jest ich pe­łno!” [B. Prus, *Antek*, [w:] *Opowiadania i nowele*, oprac. T. Żabski, Wroc­ław 1996]. Prus ukazuje tak­że, jak drastyczne skutki mo­że mie­c wiara doros­łych w prymitywne ludowe zabobony – to ona staje si­e przyczyn­u śmi­erci siostry g­o­wnego bohatera. Autor polemizuje z ludowym przekonaniem, że dziecko „ zawsze sobie poradzi ”, poniewa­ż czuwa nad nim świ­ęty lub opieku­nczy anio­ł str­o­ż. Podobny motyw – zawierzenia dziecka opiece boskiej – mo­żna znale­ź­c w noweli E. Orzeszkowej *Tadeusz*:

” Eliza Orzeszkowa

Tadeusz

Chwedora z pobo­żnie schylo­n­u g­o­w­u prze­żegna­ła si­e trzy razy i co­ś z cicha poszepta­ła, potem schyliwszy si­e w­zi­ęła Tadeusza na r­ęce i podnios­ła go ku niszy.

- Bozia! - trwo­żnie jako­ś wym­o­wi­ło dziecko.

- Aha! - odpowiedzia­ła matka - prze­żegnaj si­e, synku.

[...]

Przez par­e minut stali oboje ze wzrokiem utkwionym w pos­ag. W oczach dziecka malowa­ła si­e cieka­wos­ć po­łączona z zadziwieniem; na ogorza­ł­u, ciem­n­u twarz Chwedory wybi­ł si­e wyraz pokornej, gor­ącej pro­śby, nape­łni­ł oczy jej wzniesione w g­o­r­ę i g­ł­ębok­u zmarszczk­u przer­z­na­ł niskie czo­ło. Podnosi­ła wci­ą­ż dziecko wysoko,

najwyżej, jak tylko mogła, i nie mówiąc nic niewyraźną może myślą błagała Najświętszą, aby je miała w swojej opiece.

Źródło: Eliza Orzeszkowa, *Tadeusz*, [w:] tejże, *Opowiadania*, Warszawa 1994, s. 167–168.

Dzieci, z wrodzoną ciekawością, samodzielnie próbują poznawać najbliższe otoczenie: łąki, pola, lasy, strumyki. To miejsca fascynujące, pobudzające wyobraźnię, miejsca, gdzie zdobywają nowe doświadczenia bez udziału szkoły czy rodziców. Niestety te poszukiwania czasem kończą się bardzo źle. Tragiczny los spotyka tytułowego bohatera noweli *Tadeusz*. Pozostawiony bez opieki chłopiec topi się w stawie.

” Eliza Orzeszkowa

Tadeusz

[...] Jedną ręką trzymając pęk niezapominajek, drugą wyciągnął ku sikorce, krzyknął, pochylił się, poskoczył... Delikatne kwiaty wraz z łodygami i korzeniami swymi rozsypały się nad brzegiem jamy, woda silnie plusnęła. Tadeusz zniknął.

Źródło: Eliza Orzeszkowa, *Tadeusz*, [w:] tejże, *Opowiadania*, Warszawa 1994, s. 167–168.

Tragedia dziecka zostaje skonstrastowana ze spokojem i obojętnością natury:

” Eliza Orzeszkowa

Tadeusz

Nic, ani krzyku, ani jęku, ani jednego zawołania na matkę lub ojca. Czasu nie było. Mgnienie oka. Na dnie jamy, pod słupem stojącej, zielonawej wody synek Chwedory i Klemensa leżał na wznak i nieruchomo, a na unurzanej twarzy i zabłocone nogi jego kładły się długie, śliskie trawy koloru pleśni.

Ptak z żółtą główką i błękitnymi skrzydełkami kołysał się na kalinowej gałęzi, to w górę, to w dół, pomalutku... zielone żaby skakały na

mokrej trawie, lipy pachniały i jak tysiącem przytłumionych harf dzwoniły brzęczeniem zlatujących na nie pszczoł [...].

Nad kipiącym morzem kwitnącego, miłosnego, rozśpiewanego, olśniewającego życia wznosił się z jednej strony cienisty ganek dworski, z drugiej kapliczka ze świętym posągiem. Patrzyły one na siebie przez szerokie okno rozerwanego szeregu lip. Przed gankiem kobieta rwąca róże i georginie z dala świeciła licem i rękami białymi jakoby śnieg. W niszy kapliczki korona świętego posągu jaśniała i promieniała jak zawieszona w powietrzu gwiazda świetna i nieruchoma.

Źródło: Eliza Orzeszkowa, *Tadeusz*, [w:] tejsze, *Opowiadania*, Warszawa 1994, s. 167–168.

Chociaż pisarka wielokrotnie umieszczała w swoich utworach odautorskie komentarze dotyczące losów postaci, śmierć Tadeusza pominęła milczeniem. Takie zakończenie utworu mogło bardziej poruszyć ówczesnych czytelników niż bezpośrednio wyjaśnienie przesłania noweli. Skłaniało do refleksji nad losem dzieci z niższych warstw społecznych.

Dzieci w szkole (i w pracy)

Szkoła w czasach zaborów nie spełniała swojego zadania, bo nie zapewniała nawet podstawowych warunków do nauki. Realistyczny opis metod nauczania i stosunków panujących między nauczycielami a rodzicami można znaleźć w „*Antku*” i „*Pamiętniku poznańskiego nauczyciela*”.

” **Bolesław Prus**

Antek

W parę dni potem Antek poszedł pierwszy raz do szkoły. Wydała mu się taka prawie porządna jak ta izba w karczmie, co w niej szynkwias stoi, a ławki były w niej jedna za drugą jak w kościele. Tylko że piec pękł i drzwi się nie domykały, więc trochę ziębiło. Dzieci miały

czerwone twarze i ręce trzymały w rękawach – nauczyciel chodził w kozuchu na sobie i w baraniej czapce na głowie. A po kątach szkoły siedział biały mróz i wytrzeszczał na wszystko iskrzące ślepie.

Usadzono Antka między tymi, co nie znali jeszcze liter, i zaczęła się lekcja. [...]

Nauczyciel wziął kredę w skostniałe palce i na zdezelowanej tablicy napisał jakiś znak.

- Patrzcie, dzieci! - mówił. - Tę literę spamiętać łatwo, bo wygląda tak, jakby kto kozaka tańcował, i czyta się A. Cicho tam, osły!...

Powtórzcie: a... a... a...

Źródło: Bolesław Prus, *Antek*, [w:] *Opowiadania i nowele*, oprac. Tadeusz Żabski, Wrocław 1996, s. 242–243.

Henryk Sienkiewicz w noweli *Z pamiętnika poznańskiego nauczyciela* porusza ważny problem wynaradawiania. Ujęta w formę pamiętnika, opisuje metody nauczania w pruskiej szkole i na tym tle ukazuje los wrażliwego polskiego dziecka.

Od najmłodszych lat najważniejszym elementem egzystencji dzieci była praca, wykorzystywano je do pomocy w gospodarstwie, obarczano licznymi obowiązkami. Za niewypełnienie ich często były karane fizycznie.

Młodzi wrażliwcy

Pisarze pozytywistyczni podkreślali trudną sytuację dzieci uzdolnionych artystycznie, których wrażliwość była w społeczeństwie wiejskim zupełnie nierozumiana. Janko z noweli Henryka Sienkiewicza to anemiczny chłopiec. Niezdolny do pracy fizycznej, ma jednak doskonały muzyczny słuch:

” Henryk Sienkiewicz

Janko Muzykant

[...] Nie wiadomo, skąd się to takie uległo, ale na jedną rzecz był tylko łąpczywy, to jest na granie. Wszędzie też je słyszał, a jak tylko trochę podrósł, tak już o niczym innym nie myślał. Pójdzie, bywało, do boru za bydłem albo z [dwojakami](#) na jagody, to się wróci bez jagód i mówi szepleniąc:

- Matulu! tak ci coś w boru „grłało”. Oj! Oj!

A matka na to:

- Zagram ci ja, zagram! Nie bój się!

Źródło: Henryk Sienkiewicz, *Janko Muzykant*, [w:] tegoż, *Wybór nowel i opowiadań*, oprac. Tadeusz Bujnicki, Wrocław 1992, s. 167.

Janko nie jest jedyną postacią dziecięcą o wyjątkowej wrażliwości, która zostaje odrzucona przez wiejską społeczność. Podobnym bohaterem jest Antek z noweli Prusa – również nierozumiany przez rodzinę i środowisko:

” Bolesław Prus

Antek

Nieraz matka widząc, że dziewczucha, choć młodsza, ma więcej rozumu i chęci aniżeli Antek, załamywała z żalu ręce i lamentowała przed starym kumem Andrzejem:

- Co ja pocznę, nieszczęsna, z tym Antkiem odmieńcem? Ani to w chacie nic nie robi, ani bydła doglądnie, ino wciąż kraje te patyki, jakby co w niego wstąpiło. Już z niego, mój Andrzej, nie będzie chyba gospodarz ani nawet parobek, tylko darmozjad na śmiech ludziom i obrazę boską!...

Andrzej, który za młodu praktykował flisactwo i dużo świata widział, tak pocieszał strapioną wdowę:

- Jużci gospodarzem on nie będzie, to darmo, bo on na to nie ma nawet dobrego rozumu. Jego by zatem trza naprzód do szkoły, a potem do majstra. Nauczy się z książki, nauczy się rzemiosła i jeżeli nie zgałganieje, będzie żył [...].

Potem, zwracając się do Antka siedzącego na podłodze przy ławie, zapytał:

- No gadaj, wisus, czym ty chcesz być? Gospodarzem, czy u majstra?

A Antek na to:

- Ja będę stawiał wiatraki, co zboże mielą.

I odpowiadał tak zawsze, choć nad nim kiwano głowami, a jak czasem to i miotłą.

Źródło: Bolesław Prus, *Antek*, [w:] *Opowiadania i nowele*, oprac. Tadeusz Żabski, Wrocław 1996, s. 237–238.

Opisując szczególnie utalentowane jednostki, pisarze pozytywistyczni starali się uświadomić czytelników, jak ważna jest praca u podstaw, zapewniająca rozwój niższych warstw społecznych. Zdolne dzieci pochodzące z ubogich rodzin, gdyby dorastały w lepszych warunkach, mogłyby prawdopodobnie osiągnąć bardzo wiele – nie otrzymują jednak tej możliwości.

Naiwny sposób myślenia

Józef Szermentowski, *Biednemu wiatr w oczy* (1875)

Źródło: domena publiczna.

Pozytywiści, wprowadzając postaci dziecięce do swoich nowel, starali się oddać sposób myślenia młodego człowieka. Przykładem może być *Nasza szkapa* Marii Konopnickiej, której narrator – główny bohater Wicek opisuje wydarzenia z punktu widzenia kilkunastoletniego dziecka. Dzięki temu poznajemy specyfikę świata dziecka, jego potrzeby, marzenia, sposób odczuwania:

” Maria Konopnicka

Nasza szkapa

Usunięcie szafy z kąta, gdzie stała, jak tylko zapamiętać mogę, odkryło nam nowe widoki; przykucnęliśmy tedy wśród nagromadzonych tam śmieci i rozpoczęły się poszukiwania. Felek znalazł guzik blaszany, który sobie zaraz na rękawie przyszył, a ja wygrzebałem patykiem ze szpary dużą, zardzewiałą igłę oraz [bożą krówkę](#) z podkurczonymi pod siebie nóżkami i wyszczerbionym skrzydełkiem. Natychmiast zaczęliśmy na nią chuchać, ale była zdechła.

Źródło: Maria Konopnicka, *Nasza szkapa*, [w:] Maria Konopnicka, *Nowele*, Wrocław 2000, s. 116–117.

Aleksander Kotsis, *Matula umarli*, 1868

Źródło: domena publiczna.

figlach:

” Maria Konopnicka

Nasza szkapa

Cały ten dzień było mi tak, jakby mi kto do ucha szeptał: „Nie ma już matki!... umarła już matka...” To zaraz wycierałem pięściami oczy, bo mi się okrutnie płakać chciało.

Mimo to jednak bawiliśmy się tego dnia doskonale, bo taka u nas ciżba była, jak na Ordynackiem. Jak zapamiętam, nigdy tyle ludzi nie widział w naszej suterynie; co kto przejdzie koło nas, to po głowach głaszcze, to się lituje, to pociąga nosem.

Źródło: Maria Konopnicka, *Nasza szkapa*, [w:] tejże, *Nowele*, Wrocław 2000, s. 143.

Aby odzwierciedlić dziecięcy sposób myślenia, pozytywiści posługiwali się narracją pierwszoosobową – niezbyt popularną w epoce, lecz odpowiednią do realistycznego przedstawienia psychiki młodych bohaterów. W opisie relacji dziecko–dorośli często wykorzystywali dialog jako formę pozwalającą na indywidualizację języka bohaterów, dla wzmocnienia efektu realistycznego stosowali słownictwo gwarowe.

Chociaż bohater zauważa, że w izbie rzadko pali się ogień, a matka leży w łóżku zmorzona chorobą, nie przypuszcza, aby w jego życiu miało się cokolwiek zmienić. W mentalności dziecka świat zewnętrzny jest niezmienny, fundamentem rzeczywistości są dla niego rodzice. Młody człowiek reaguje na wydarzenia w bezpośredni sposób – pod ich wpływem poddaje się smutkowi, lecz gdy coś innego przykuwa jego uwagę, od razu jest gotów uczestniczyć w radosnych

Posługiwali się ironią, humorem lub karykaturą, by zasygnalizować swoje poglądy. Chętnie używali kontrastu dla podkreślenia różnicy między światem rodziców i dzieci. Jedną z głównych dyrektyw, którymi kierowali się twórcy nowel, było wierne ukazanie rzeczywistości. Nie oznaczało to jednak tylko drobiazgowego i obiektywnego opisywania realiów ówczesnego świata. Niektórzy pisarze mieli aspiracje, aby dotknąć głębszej prawdy – oświetlić życie wewnętrzne człowieka.

Słownik

bedłka

termin ludowy służący do określania różnych rodzajów grzybów w zależności od regionu, zazwyczaj nazywający grzyby niejadalne, trujące lub o niskiej wartości konsumpcyjnej

boża krówka

biedronka

chudoba

(cz. *chudoba*) ubóstwo, nędza; dobytek osoby ubogiej

dwojaki

podwójne naczynie z uchwytem służące dawniej oraczom i żniwiarzom w celu przenoszenia dwudaniowych posiłków

malarstwo impresjonistyczne

powstały w latach 70. XIX wieku kierunek w malarstwie europejskim skupiający się na odtwarzaniu chwilowych, subiektywnych wrażeń zmysłowych. Za jego prekursora uważa się Édouarda Maneta, do czołowych przedstawicieli należeli zaś m.in. Claude Monet, Auguste Renoir oraz Edgar Degas .

malarstwo realistyczne

powstały w XIX wieku kierunek malarski, którego przedstawiciele odwzorowują rzeczywistość, obierając za temat najczęściej sprawy przyziemne, zwykłych ludzi i ich obowiązki

moździerz

niem. *Mörser* naczynie porcelanowe lub kamienne do rozdrabniania za pomocą tłuczka

potrzódka

pomocnik pastucha

praca u podstaw

postulat sformułowany przez Aleksandra Świętochowskiego i Leopolda Mikulskiego, zgodnie z którym należy zadbać o rozwój i edukację warstw biednych i niewykształconych, aby umożliwić sprawne funkcjonowanie całego narodu

Galeria zdjęć interaktywnych

Polecenie 1

Przyjrzyj się obrazom i rozważ, który najlepiej oddaje sytuację dzieci w dobie pozytywizmu. Opisz wybrane dzieło.

Obraz po lewej: Aleksander Kotsis, *W święto Matki Boskiej Zielnej* (1869). Obraz po prawej: Aleksander Kotsis, *Ostatnia chudoba* (1870).

Źródło: domena publiczna.

Obraz po lewej: Józef Chełmoński, *Burza* (1896). Obraz po prawej: Józef Chełmoński, *Bociany* (1900).

Źródło: domena publiczna.

Obraz po lewej: Jan Matejko, *Portret trojga dzieci artysty* (1870). Obraz po prawej: Aleksander Gieryski, *Chłopiec niosący snop* (1885).

Źródło: domena publiczna.

Sprawdź się

Pokaż ćwiczenia:

Ćwiczenie 1

Ćwiczenie 2

W zacytowanych fragmentach nowel wskaż narrację stylizowaną na wypowiedzi dziecięce i narrację osoby dorosłej.

<q>Straszno i smutno było chłopcu patrzeć, jak płacząca matka i stary Andrzej pożegnawszy jego i kowala skryli się już za sadami idąc z powrotem do domu.</q></q>, <q>Właściwie różniliśmy się tym tylko, że mnie przyniósł bocian za darmo, a za mózdzierz trzeba było zapłacić. Nic więc dziwnego, że istnienie tego mózdzierza uważałem jako ważniejsze aniżeli moje własne; zwłaszcza patrząc na poszanowanie, jakiego stale używał, podczas gdy ze mną różnie bywało i wówczas, i potem...</q>, <q>Żeby nie to ludzkie litowanie, to byśmy i nie czuli, tak bardzo, że matka umarła. Z pół roku już się nie podnosiła w tej chorobie, a w ostatnich czasach tak samo cichutko na pościeli leżała, jak i teraz.</q>, <q>Smutek ten nie zagnieździł się u mnie, ale w mieszkaniu bliskich sąsiadów. Z okna mogłem co dzień spoglądać do wnętrza ich pokoiku.</q>, <q>Tym sposobem nie poznałem ani twarzy, ani nazwiska, ani nawet nie widziałem jego grobu. I został tym po śmierci, czym był za życia: istotą widzialną tylko o zmroku, niemą i niepochwytą jak cień.</q></q>

narrator dziecięcy	
narrator neutralny	

Ćwiczenie 3

W poniższym ustępie noweli Henryka Sienkiewicza *Janko Muzykant* wskaż kolorem czerwonym fragmenty, w których narrator wczuwa się w mentalność ludową i stawia się w roli przedstawiciela gminu.

czerwony

Przyszło to na świat wątłe, słabe. Kумы, co się były zebrały przy tapczanie położnicy, kręciły głowami i nad matką, i nad dzieckiem [...]

Matka, biedna komornica, żyjąca z dnia na dzień, niby jaskółka pod cudzą strzechą, może go tam i kochała po swojemu, ale biła dość często i zwykle nazywała „odmieńcem”. W ósmym roku chodził już jako potrzódka za bydłem lub gdy w chałupie nie było co jeść, za bedłkami do boru. Że go tam kiedy wilk nie zjadł, zmiłowanie boże.

Był to chłopak nierozgarnięty bardzo i jak wiejskie dzieciaki, przy rozmowie z ludźmi, palec do gęby wkładający. Nie obiecywali sobie nawet ludzie, że się wychowa, a jeszcze mniej, żeby matka mogła doczekać się z niego pociechy, bo i do roboty był ladaco. Nie wiadomo, skąd się to takie ulęгло, ale na jedną rzecz był tylko łapczywy, to jest na granie. Wszędzie też je słyszał, a jak tylko trochę podrósł, tak już o niczym innym nie myślał.

/Źródło: Henryk Sienkiewicz, *Janko Muzykant*, [w:] tegoż, *Wybór nowel i opowiadań*, oprac. Tadeusz Bujnicki, Wrocław 1992, s. 167–168./

Ćwiczenie 4

Wskaż nowelę pozytywistyczną, której ilustracją mógłby być obraz Aleksandra Kotsisa *Matula pomarli*. Odpowiedź uzasadnij.

Źródło: Aleksander Kotsis, *Matula pomarli*, 1867, Wikimedia Commons, domena publiczna.

Ćwiczenie 5

Zaproponuj listę postulatów, których wprowadzenie wśród warstw najuboższych mogłoby rozwiązać problemy dzieci przedstawione w nowelach pozytywistycznych.

Ćwiczenie 6

Jaki problem został przedstawiony na obrazie Aleksandra Kotsisa *Bez dachu*? Nazwij go i opisz w około 100 słowach. Przypomnij sobie, co wiesz o historii wysiedleń w zaborze pruskim.

Źródło: Aleksander Kotsis, *Bez dachu*, domena publiczna.

Zadania dodatkowe

Ćwiczenie 7

Tytułowy bohater noweli Henryka Sienkiewicza *Janko Muzykant* oraz Orcio z *Nie-boskiej komedii* Zygmunta Krasińskiego to dzieci szczególnie wrażliwe na piękno, uzdolnione artystycznie. Napisz rozprawkę na około 200 słów, w której porównasz obie postaci.

Ćwiczenie 8

Porównaj obraz Józefa Chełmońskiego *Owczarek* z nowelą Henryka Sienkiewicza *Janko Muzykant*, a następnie stwórz krótki tekst narracyjny (ok. 300 słów), w którym przedstawisz alternatywną historię bohatera inspirowaną dziełem malarskim. Wykorzystaj wiedzę na temat struktury i języka noweli.

Źródło: Józef Chełmoński, *Owczarek*, 1897, domena publiczna.

Praca domowa

Zastanów się, z jakimi problemami borykają się dzieci w dzisiejszych czasach. W swojej wypowiedzi ustosunkuj się do następujących pytań:

- Czy trudności współczesnych dzieci różnią się zasadniczo od tych, z którymi musieli się mierzyć młodzi bohaterowie pozytywistycznych nowel?
- Czy można je z nimi porównać?

Dla nauczyciela

Autorka scenariusza: Sabina Świtała

Temat: Niedola dziecięca w nowelach pozytywistycznych

Adresat

III etap edukacyjny, liceum, technikum, zakres podstawowy

Podstawa programowa

Zakres podstawowy

I. Kształcenie literackie i kulturowe.

1. Czytanie utworów literackich.

Uczeń:

8) wykazuje się znajomością i zrozumieniem treści utworów wskazanych w podstawie programowej jako lektury obowiązkowe;

9) rozpoznaje tematykę i problematykę poznanych tekstów oraz jej związek z programami epoki literackiej, zjawiskami społecznymi, historycznymi, egzystencjalnymi i estetycznymi; poddaje ją refleksji;

10) rozpoznaje w utworze sposoby kreowania: świata przedstawionego (fabuły, bohaterów, akcji, wątków, motywów), narracji, sytuacji lirycznej; interpretuje je i wartościuje.

III. Tworzenie wypowiedzi.

Elementy retoryki. Uczeń:

2. Mówienie i pisanie. Uczeń:

1) zgadza się z cudzymi poglądami lub polemizuje z nimi, rzeczowo uzasadniając własne zdanie;

4) zgodnie z normami formułuje pytania, odpowiedzi, oceny, redaguje informacje, uzasadnienia, komentarze, głos w dyskusji;

6) tworzy spójne wypowiedzi w następujących formach gatunkowych: wypowiedź o charakterze argumentacyjnym, referat, szkic interpretacyjny, szkic krytyczny, definicja, hasło encyklopedyczne, notatka syntetyzująca;

10) w interpretacji przedstawia propozycję odczytania tekstu, formułuje argumenty na podstawie tekstu oraz znanych kontekstów, w tym własnego doświadczenia, przeprowadza logiczny wywód służący uprawomocnieniu formułowanych sądów;

Kształtowane kompetencje kluczowe

- kompetencje w zakresie rozumienia i tworzenia informacji;
- kompetencje cyfrowe;
- kompetencje w zakresie wielojęzyczności;
- kompetencje w zakresie świadomości i ekspresji kulturalnej.

Cele operacyjne

Uczeń:

- rozpoznaje typowe problemy postaci dziecięcych występujących w nowelach pozytywistycznych;
- porównuje literackie i malarskie przedstawienia dzieci w dziełach okresu pozytywizmu;

- analizuje sytuacje wybranych bohaterów literackich i proponuje rozwiązania problemu;
- tworzy plan historii do wybranego obrazu.

Strategie nauczania

- konstruktywizm.

Metody i techniki nauczania

- metoda oglądowa;
- pogadanka;
- metoda ćwiczeń przedmiotowych;
- praca z tekstem;
- metoda aktywizująca – metaplan.

Formy pracy

- praca indywidualna;
- praca całego zespołu klasowego;
- praca w grupach.

Środki dydaktyczne

- komputery z głośnikami i dostępem do internetu, słuchawki;
- zasoby multimedialne zawarte w e-materiale;
- tablica interaktywna/tablica, pisak/kreda;
- schematy metaplanu;
- karty pracy.

Przebieg zajęć

Przed zajęciami

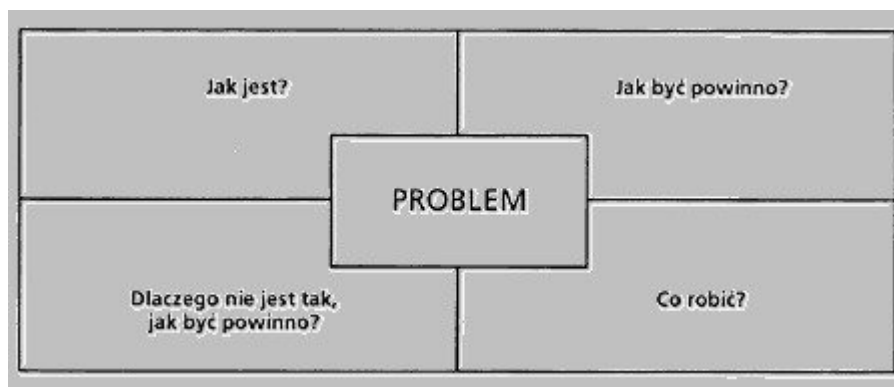
Przed zajęciami uczniowie przypominają sobie teksty czytane w szkole podstawowej: *Antka* Bolesława Prusa, *Tadeusza* Elizy Orzeszkowej, *Janko Muzykanta* Henryka Sienkiewicza, *Dobrą panią* Elizy Orzeszkowej oraz *Naszą szkapę* Marii Konopnickiej. Uczniom zdolnym można zaproponować zapoznanie się z innymi nowelami pozytywistycznymi, np. *Z pamiętnika poznańskiego nauczyciela*, *Michałko*, *Grzechy dzieciństwa*...

Faza wstępna

1. Nauczyciel wywiesza na tablicy hasło: „*Dziecko w nowelach pozytywistycznych*”. Uczestnicy zajęć kolejno podchodzą do tablicy, zapisują skojarzenia (mogą również tworzyć schematyczne rysunki) związane z hasłem.
2. Zapiski uczniów stają się pretekstem do rozmowy na temat sytuacji dziecka w XIX w.
3. Podanie celu i tematu zajęć.

Faza realizacyjna

1. Prowadzący dzieli klasę na pięć grup (liczba grup to liczba tekstów, które uczniowie mieli przeczytać przed zajęciami). Każda grupa losuje jedną z nowel. Uczestnicy zajęć otrzymują schemat metaplanu, który uzupełniają, przyglądając się sytuacji dziecka przedstawionej w utworze.

2. Grupy prezentują efekty swojej pracy. Wyniki omawiane są na forum i komentowane przez uczniów oraz nauczyciela.
3. Uczestnicy zajęć zapoznają się z galerią obrazów z multimedium bazowego. Wybierają jeden obraz i uzupełniają kartę pracy. Wybrane osoby czytają swoje wypowiedzi.

Karta pracy

Tytuł obrazu: .....

Autor: .....

Przyjrzyj się wizerunkowi/wizerunkom dziecka/dzieci przedstawionemu/przedstawionym na obrazie. Jaka mogła być jego/ich historia? Zapisz w punktach swoją propozycję.

Na jaki problem zwraca uwagę Twoja historia?

4. Uczniowie wykonują ćwiczenia 6 i dzielą się swoimi pomysłami.

Faza podsumowująca

1. 20 listopada 1959 roku, na XIV Zgromadzeniu Ogólnym ONZ, została uchwalona Deklaracja Praw Dziecka zawierająca postulaty dotyczące zapewnienia niedorosłym właściwych warunków życia i rozwoju. Wśród dziesięciu zasad regulujących prawa dziecka znalazły się m.in. prawo do nauki i rozrywki, do ochrony przed dyskryminacją. Trzydzieści lat później przyjęto obowiązującą do dziś Konwencję o prawach dziecka. Jakie zapisy mogłyby się znaleźć w Pozytywistycznej Deklaracji Praw Dziecka?

Wybrane osoby zapisują swoje propozycje na tablicy.

Praca domowa:

Wyobraź sobie, że żyjesz w epoce pozytywizmu. Napisz przemówienie, w którym zwrócisz uwagę na potrzebę podjęcia działań zmierzających do poprawy sytuacji wiejskich dzieci.

Materiały pomocnicze:

M. Łoboz, T. Żabski, *Dziecko w literaturze pozytywizmu*, [w:] J. Bajda i inni, *Epoki literackie. Wielki leksykon literatury polskiej*, Wrocław 2005, s. 513-514.

Wskazówki metodyczne opisujące różne zastosowania multimedium:

Multimedium bazowe można wykorzystać jako wprowadzenie do zajęć.